

УДК 379.851:728.81

**ПАМ'ЯТКИ ФОРТИФІКАЦІЙНОГО БУДІВНИЦТВА:
ПРОБЛЕМИ ЕТНОТУРИСТИЧНОГО ВИКОРИСТАННЯ***І.О. Лусий*

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті розглянуто проблематику використання замкових споруд в етнотуризмі, яка негативно впливає на процес ефективного збереження, охорони та етнотуристичного пристосування об'єктів фортифікаційного будівництва. Виокремлено теоретико-методологічні, організаційно-правові, соціально-економічні, рекламно-інформаційні та природно-екологічні групи проблем. На ґрунтовному аналізі цих проблематичних аспектів розроблено можливі шляхи етнотуристичного використання пам'яток оборонного будівництва, які полягають у розширенні напрямків розвитку фестивального туризму на території замкових споруд, функціональному пристосуванні замкових комплексів під різноманітні етнотуристичні заклади та музеєфікації добре збережених зразків фортифікаційного будівництва з відкриттям у них етнографічних експозицій.

Ключові слова: замок, фортифікаційна споруда, етнотуризм.

Постановка проблеми. Серед усієї різноманітності історико-культурної спадщини України особливе місце займають пам'ятки оборонного будівництва – різноманітні фортифікаційні споруди (замки, укріпленні палаци, оборонні вежі тощо). Упродовж багатьох віків роль цих об'єктів

оборонного зодчества була провідною для розвитку українських міст та містечок, вони були основним стержнем їх суспільно-політичної та економічної життєдіяльності. Як наслідок, на території України до сьогоденних днів збереглися близько 300 замків різного типу (близько 2/3 від загальної кількості розташовані в Західній Україні), які є особливо атрактивними історико-культурними об'єктами, навіть незважаючи на незадовільний стан збереженості більшості пам'яток. А враховуючи той факт, що кожен регіон України, де вони розташовані, має специфічні історико-етнографічні особливості, які проявляються в різноманітті місцевих національних звичаїв, традицій, обрядів, фольклору, мови, то це формує величезний потенціал для розвитку такого перспективного для нашої держави виду туризму як етнічний. Вдале поєднання атрактивних особливостей замкових споруд України з етнографічними особливостями регіонів дозволило б перетворити навіть майже незбережені об'єкти оборонного будівництва на справжні етнотуристичні дестинації. Однак на сьогоднішній день алгоритм використання замкових комплексів нашої держави в етнотуризмі є теоретично необґрунтованим та законодавчо незакріпленим процесом. Тому пошук

шляхів оптимізації етнотуристичного використання існуючих фортифікаційних споруд виглядає надзвичайно важливим та необхідним теоретичним дослідженням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день фактично жоден з українських та зарубіжних науковців не досліджував шляхи етнотуристичного використання замкових споруд. Як наслідок, не існує чітких теоретико-методологічних напрацювань не лише оптимізації залучення замків та фортець в етнотуризм, але й елементарного туристично-екскурсійного використання об'єктів оборонного будівництва. Проте основні проблематичні аспекти залучення замків в туристичну галузь частково знайшли відображення у працях таких вітчизняних теоретиків туризму як Н. Аніпка [1], В. Корнієнка [2], М. Рутинського [3; 4], В. Петранівського [4], О. Жукової, А. Ковача, та ін.

Результати дослідження. Перш за все слід зазначити, що в Україні поки що не існує чіткої процедури залучення фортифікаційних споруд для розвитку етнотуризму. Якщо в більшості регіонів держави не збереглися цікаві зразки оборонного будівництва, то в західних областях по нинішній день існують чимало унікальних замкових споруд, багато з яких вже використовуються в туризмі, незалежно від стану збереженості. Зважаючи на етнокультурну строкатість цієї частини України (проживання різноманітних етнічних груп (гуцулів, бойків, ополан, покутян, лемків, подолян, русинів, поліщуків, волинян та ін.) з

своїм традиційним народним укладом життя та доволі високим рівнем збереженості та репрезентації національних традицій та звичаїв), то цілком логічним виглядає потужний розвиток етнотуризму в даних регіонах з використанням в ньому фортифікаційних пам'яток.

По суті, сучасне використання замків в етнотуризмі в Україні зводиться лише до проведення в їх межах етнофестивалів, при цьому навіть загальна кількість таких заходів не перевищує десяти щороку. Найбільш знаними є замкові етнофестивали в Старому Селі, П'ятничанах, Олеську, Уричі (Львівська область), Бережанах, Тереховлі, Скалаті, Кременці, Збаражі, Сидорові (Тернопільська область), Луцьку, Кам'янці-Подільському тощо [1, с. 21], які в більшій мірі носять історико-реконструктивний характер, а не представляють регіональну етнокультуру.

Таким чином, аналізуючи сучасний стан етнотуристичного використання замкових споруд України, слід зазначити, що цей процес кардинально гальмується через цілу низку негативних факторів, які умовно можна об'єднати в декілька груп:

1) Теоретико-методологічна група проблем, яка охоплює:

– відсутність чіткої розробки термінологічної бази етнотуризму (насамперед понятійного апарату);

– низький рівень теоретичних досліджень та наукових напрацювань в галузі етнотуризму, а також етнокультурного потенціалу українських сіл та невеликих населених пунктів;

– недосконалість науково-мето-

дичних матеріалів, які регламентують збереження, відновлення та етнотуристичне використання замків;

– гостру нестачу кваліфіковано-го персоналу, який ґрунтовно володіє необхідними знаннями та навичками для організації етнотуризму на території збережених фортифікаційних споруд.

2) Організаційно-правова група проблем включає:

– юридичну незакріпленість етнотуризму, відсутність нормативно-правових шляхів використання замків не тільки в етнотуризмі, але й в туристичній галузі в цілому;

– низький рівень державної підтримки туристичної галузі в цілому та законодавчого регулювання процесів туристично-екскурсійного використання об'єктів оборонного будівництва;

– надмірну централізацію в управлінні туристичною галуззю, що не дозволяє на місцях вирішувати актуальні проблеми збереження та використання фортифікаційних споруд;

– відсутність чітких регіональних програм розвитку етнотуризму з використанням в ньому пам'яток фортифікаційного зодчества, що особливо актуально для західних областей України (насамперед Львівської, Тернопільської, Закарпатської), які одночасно володіють потужним етнографічним та замковим потенціалом.

3) Соціально-економічна група проблем, в якій можна виділити:

– жахливий стан розвитку туристичної інфраструктури всіх видів (в першу чергу транспортної та готельно-ресторанної), що прояв-

ляється у відсутності нормального транспортного доступу до більшості цікавих в туристичному плані замків та гострій нестачі категорійних закладів готельно-ресторанного господарства для прийому туристів;

– низький рівень фінансування етнотуризму, що проявляється у відсутності капіталовкладень в галузь, неможливості залучення інвестицій через соціально-економічну та політичну нестабільність, небажання займатися розвитком етнотуризму тощо;

– відсутність інноваційних програм, які б уніфікували можливі шляхи залучення замкових споруд в етнотуристичну галузь.

4) Рекламно-інформаційна група проблем охоплює:

– низький рівень інформаційно-реklamного забезпечення розвитку етнотуризму в регіонах України, відсутність цілісної інформаційної системи, яка характеризувала етнокультурний потенціал нашої держави, шляхи його використання та ін.;

– відсутність уніфікованого кадастру фортифікаційних споруд та інформаційних матеріалів про їх туристичні особливості;

– мізерна насиченість інтернет-простору матеріалами про етнотуристичний потенціал України та замкові споруди основних історико-етнографічних регіонів країни;

– недостатня промоція віддалених українських регіонів, які досить часто володіють як унікальними етнокультурними особливостями, так й атрактивними зразками фортифікаційного будівництва;

5) Природно-екологічна група проблем стосується:

– відсутності належного рівня екологічної культури та поведінки у більшості населення;

– забруднення багатьох замкових споруд різними видами відходів (влаштування на їх території сміттєзвалищ, складів шкідливих речовин та будматеріалів тощо);

– невміння раціонально використовувати замкові споруди для організації масових свят, що призводить до знищення навколишніх природних комплексів.

Тільки послідовне та ефективне вирішення цих нагальних проблем повинне дати значний імпульс для розвитку етнотуризму з використанням в ньому збережених пам'яток замкового будівництва. Для цього повинен бути розроблений певний алгоритм, який має складатися з комплексу теоретичних та практичних заходів.

Грунтовно дослідивши та проаналізувавши проблематику залучення замкових споруд в етнотуризм, очевидним стає той факт, що дана процедура залежить не тільки від наявності об'єктів замкового будівництва, сучасного рівня розвитку економіки й матеріального добробуту людей, а й специфічних етнокультурних особливостей, які проявляються у народних ремеслах, фольклорі, мові, народних традиціях і звичаях, календарній обрядовості тощо. Тільки комплексне та гармонійне поєднання цих елементів дозволить розвинути ефективну систему етнотуристичного використання замкових комплексів.

Загалом замкові споруди і ет-

нічна самотність етнографічних груп українців є взаємопов'язаними, оскільки простий екскурсійно-туристичний огляд пам'яток замкового будівництва стимулює зростання інтересу до місцевої культури з її усіма складовими. Тому розвиток етнотуризму повинен базуватися і на цільовому використанні в ньому об'єктів оборонного зодчества. Найбільш доцільними та рентабельними шляхами оптимізації етнотуристичного використання об'єктів замкового будівництва є:

1. Пристосування замкових споруд під різноманітні заклади етнографічного профілю: етноготелі, етноресторани, майстерні традиційних народних ремесел (найбільш оптимальними та підходящими варіантами є ковальство, каменярство; для замків Закарпаття – виноробство тощо). Суть цього задуму полягає у повній функціональній реорганізації споруд замків з дотриманням їх автентичного вигляду, в яких домінують традиційні регіональні етнічні мотиви у внутрішньому та зовнішньому оформленні. Яскравими прикладами можуть бути європейські країни (насамперед Франція та Чехія), де успішно функціонують сотні закладів такого типу. До прикладу, з 1990 р. в Угорщині відкривалося понад 70 готелів різної категорії у колишніх резиденціях угорської знаті.

2. Музеефікація добре збережених замків та відкриття в них етнографічних музейних експозицій. Це один з найбільш прийнятних варіантів залучити замкові споруди не тільки в етнотуристичну галузь, але й в на-

вчально-виховний процес. Проблема-тичним є той факт, що для створення в фортифікаційних спорудах музейних закладів потребується не тільки пошук унікальних етнографічних артефактів, але й залучення стабільних джерел фінансування.

3. Розширення спектру етнофестивалів, які організовуються на території об'єктів замкового будівництва. До таких заходів можна віднести: гастрономічні фестивалі етнічної кухні (в першу чергу є перспективним напрямком для замків Закарпаття), літературні, театральні, хореографічні, фольклорно-етнографічні, музичні фестивалі, свята народних промислів, фестивалі традиційних народних танців тощо. При цьому, всі замкові споруди, незалежно від стану збереженості, можуть використовуватися для вищезазначених туристичних заходів при умові транспортної доступності та відсутності аварійного стану будівлі.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Розвиток етнотуризму з використанням в ньому пам'яток замкового будівництва є перспективним способом виправлення туристичного іміджу регіонів України, знайомства з унікальними етнографічними особливостями та покращення соціально-економічної ситуації. Однак ґрунтовне вивчення можливостей включення наявних замків в інноваційні етнотуристичні маршрути, створення на їх основі нових етнотуристичних атракцій є сьогодні проблемним напрямком розвитку регіонального туризму, оскільки в Україні відсутній комп-

лексний підхід до етнотуристичного використання фортифікаційних територій. Тому розробка нових шляхів використання замків в етнотуризмі потребує подальших теоретичних досліджень та пошуку альтернативних способів етнотуристичного використання об'єктів оборонного зодчества.

Література

1. Аніпко Н. Фестивальний туризм в середньовічних замках та фортецях Карпато-Подільського регіону України / Н. Аніпко // Таврійський економічний журнал. – 2013. – № 2. – С. 19–23.
2. Корнієнко В. Використання пам'яток історії в туризмі: досвід та перспективи / В. Корнієнко. – К. : Вид-во КНУ ім. Т. Шевченка, 2006. – С. 16–19.
3. Рутинський М.Й. Замковий туризм в Україні. Географія пам'яток фортифікаційного зодчества та перспективи їх туристичного відродження: навчальний посібник / М.Й. Рутинський. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 432 с.
4. Рутинський М.Й. Туристичне краєзнавство: навчальний посібник / М.Й. Рутинський, В.Л. Петранівський. – К. : Знання, 2006. – 575 с.

Lysyi I.O. USING FORTIFICATION OBJECTS FOR ETHNO TOURISM: PROBLEMATIC ASPECTS. The article deals with the problems of using fortification structures for ethno tourism which affect adversely the process of effective conservation, protection and adaptation of fortification constructions, including theoretical and methodological (low level of theoretical research and scientific developments in the field of ethno tourism, inadequate scientific and methodological materials which regulate the conservation, restoration and using of castles for ethno tour-

ism), organizational and legal (low level of state support for the tourism industry and of legislative regulation of processes of tourist using fortification structures, excessive centralization in the management of tourism industry which does not allow to solve urgent problems of conserving and using of fortifications), socioeconomic (terrible state of development of all kinds of tourism infrastructure (especially transport, hotel and restaurant industry), low financing of ethno tourism), informational (low level of informational software of development of ethno tourism, insufficient promotion of the Ukrainian remote areas), natural and environmental (lack of an adequate level of environmental culture and behavior of the population, contamination of many fortification structures by various types of waste) problems. In thorough analysis of the problematic aspects the possible ways of using monuments for ethno tourism were designed. They include the expanding areas of festival tourism in the castle structures, the functional adaptation of castle complexes for various institutions and the museumification of well-preserved specimens of fortifications with opening ethnographic exposures.

Keywords: castle, fortification, ethno tourism.

Лысый И.О. ЭТНОТУРИСТИЧЕСКОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПАМЯТНИКОВ ФОРТИФИКАЦИОННОГО СТРОИТЕЛЬСТВА: ПРОБЛЕМАТИЧНЫЕ АСПЕКТЫ. В статье рассмотрена проблематика использования замковых сооружений в этнотуризме, которая негативно

влияет на процесс эффективного сохранения и этнотуристического приспособления объектов фортификационного строительства. Выделены теоретико-методологические, организационно-правовые, социально-экономические, рекламно-информационные и природно-экологические группы проблем. На основательном анализе этих проблематичных аспектов разработаны возможные пути этнотуристического использования памятников оборонного строительства, которые заключаются в расширении направлений развития фестивального туризма на территории замковых сооружений, функциональном приспособлении замковых комплексов под различные этнотуристические заведения и музеефикации хорошо сохранившихся образцов фортификационного строительства с открытием в них этнографических экспозиций.

Ключевые слова: крепость, фортификационное сооружение, этнотуризм.